

*PRILOZI ZA ISTORIJU SOCIJALIZMA, sv. 1—5,
Beograd 1964—1968.*

U svrhu proučavanja historije međunarodnog radničkog pokreta, posebice internacionalnih radničkih organizacija Prve, Druge i Treće internacionale, te njihova utjecaja na radnički pokret u jugoslavenskim zemljama Odeljenje za istoriju međunarodnog radničkog pokreta i razvoja socijalističke misli Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu pokrenulo je 1964. godine zbornik radova *Prilozi za istoriju socijalizma* kao godišnju publikaciju.

Osnovni je zadatak zbornika, kako je rečeno u uvodnoj riječi redakcije, objavljivanje stručnih i naučnih radova iz historije socijalističkog pokreta i marksističke misli, kao rezultata ekipnog ili individualnog istraživanja u institucijama za izučavanje radničkog pokreta, političkim školama i fakultetima. Uz radove znanstvenog karaktera, zbornik objavljuje i dokumente, memoare i »drugi autentičan materijal«, koji osvjetljavaju važne, a dosad nedovoljno poznate događaje iz historije radničkog pokreta i obavještava o djelatnosti naučnih ustanova u svijetu koje se bave istraživanjem historije radničkog pokreta, o naučnim skupovima i o literaturi koja se bavi tom problematikom.

Prilozi za istoriju socijalizma izlaze jednom godišnje (glavni i odgovorni urednik Pero Damjanović), a sadrže stalne rubrike: Rasprave i članci, Saopštenja, Dokumenti i sećanja, Osvrti i prikazi. Od drugog se broja javlja i rubrika »Bibliografija«, a od četvrtog broja rubrika »Osvrti i prikazi« podijeljena je u tri samostalne rubrike »Osvrti«, »Prikazi« i »Naučni skupovi«. Iza svakog rada objavljen je kratak sadržaj na francuskom, ruskom, njemačkom ili engleskom jeziku, a naslovi su radova u sadržaju i opisne oznake časopisa objavljeni na sva četiri jezika.

U rubrici »Rasprave i članci« svrstani su radovi koji obrađujući pojedine probleme, pojave i događaje, predstavljaju zaokruženu cjelinu. Pristupajući izradi ovog prikaza, smatrali smo za najpogodnije da priloge u zborniku klasificiramo tematski, prema dosad uobičajenoj periodizaciji u historiografiji u ove grupe: 1) do svršetka prvog svjetskog rata, 2) period između dva rata, 3) period 1941—1945. i 4) razvoj suvremene socijalističke misli i poslijeratne borbe za socijalizam. Na žalost, vrlo su slabo zastupljeni radovi iz vremena drugoga svjetskog rata i o razvoju suvremene socijalističke misli i poslijeratne borbe za socijalizam. Radi bolje preglednosti navedene grupe podijelili smo na dvije podgrupe: na radove iz historije radničkog i socijalističkog pokreta u jugoslavenskim zemljama i na radove iz historije međunarodnog radničkog i socijalističkog pokreta.

Smatramo da je važno napomenuti da se zbog ograničenosti prostora nismo mogli detaljnije zadržati na svim radovima, iako to oni bez sumnje zaslužuju, nego smo izdvojili one, koji su po našem mišljenju najznačajniji, a ostale smo samo spomenuli.

Među raspravama iz historije radničkog i socijalističkog pokreta jugoslavenskih naroda do godine 1918. istaknuto mjesto zauzimaju radovi Sergija Dimitrijevića.

U raspravi »Učešće balkanskih socijalista u Drugoj internacionali od njenog stvaranja do međunarodnog socijalističkog kongresa u Kopenhagenu (1889—1910)« (br. 3, 1966, 1—63) autor je obradio jedno kompleksno pitanje — učešće balkanskih socijalista u radu Druge internacionale. Autor se služio, što i napominje u uvodnom dijelu, arhivom Međunarodnog socijalističkog biroa, koja je privatno vlasništvo Camillea Huysmansa, sekretara Biroa od 1905—1918. godine. Svakako je nedostatak, što priznaje i autor, da se iz toga arhiva koristio samo građom pisanom na francuskom i njemačkom jeziku. Socijalistička periodika Grčke i Rumunjske ostala je po strani zbog nepoznavanja jezika. Usprkos tome nedostatku, koji je autor nastojao ublažiti sistematskim pregledom periodike Srpske socijaldemokratske partije i bugarskih socijalista (tijesni), te služeći se njemu dostupnom literaturom, Dimitrijević je uspio dati prikaz djelatnosti balkanskih socijalista u Drugoj internacionali, čak i prije osnivanja vlastitih socijaldemokratskih partija. U toj raspravi autor otvara niz dosad u historiografiji slabo obrađivanih pitanja kao što su: stav Srpske socijaldemokratske stranke prema Makedoniji i tzv. Staroj Srbiji, »Memorandum o političkom položaju radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini«, stav prema aneksiji Bosne i Hercegovine, učešće balkanskih socijalista u borbi Internacionale protiv ratne opasnosti, održavanje Prve balkanske socijalističke konferencije, te učešće balkanskih socijalista na kongresu u Kopenhagenu, na kojem su Srpska socijaldemokratska partija i Bugarska socijaldemokratska stranka (tijesni) istupili s deklaracijom u kojoj osuđuju evropski kapitalizam i ruski carizam kao kočnicu političkog i ekonomskog razvoja balkanskih zemalja, koje su se tada nalazile pod turskom vlasti. Istom deklaracijom socijalisti optužuju mladoturski režim zbog brutalnih represalija prema potlačenim nacijama.

Imajući u vidu sve spomenute probleme, Dimitrijević je došao do zaključka da su balkanski socijalisti stajali na lijevim pozicijama u međunarodnom radničkom pokretu, te da su pružali sistematsku podršku revolucionarnoj marksističkoj liniji u Drugoj internacionali.

U članku »Balkanski socijalisti i prvi svetski rat« (br. 1, 1964, 68—78), koji je u stvari saopćenje autora na XI međunarodnom kongresu historičara kolovoza 1960. godine u Stockholmu, Dimitrijević ističe antiratnu politiku balkanskih socijalista, s izuzetkom širokih socijalista u Bugarskoj, te konstatira da su se balkanski socijalisti, uviđajući izdaju socijalističkih partija srednje i zapadne Evrope pružanjem podrške svojim vladama na početku rata, a time i nacionalističkim klasnim interesima buržoazije, spontano okrenuli boljševicima, čija ih je antiratna politika privlačila.

Za taj je period svakako značajna i rasprava Desanke Pešić: »Dragiša Lapčević i 'seljačko pitanje' (1903—1914)« (br. 3, 1966, 65—102). U njoj autorica, analizirajući stanje srpskog sela na početku XX st. i odnose Srpske socijaldemokratske partije prema seljaštvu, konstatira da je Lapčevićeva zasluga što je seljačko pitanje, iako u uskom okviru, postavljeno pred Partiju.

Iz toga je perioda interesantan i rad Ivana Kovačevića o djelatnosti socijalista iz jugoslavenskih zemalja potkraj XIX st. u Švicarskoj (br. 4, 1967, 83—121). Od napisa iz historije međunarodnog radničkog i socijalističkog pokreta od godine 1918. interesantan je rad Marijana Britovšeka »Marks i Engels u revoluciji 1848—1849. godine i njihovi taktički stavovi« (br. 1, 1964, 11—67). Autor je, služeći se bogatom literaturom, analizirao taktičke stavove Marxa i Engelsa u revoluciji 1848/49. Iako o stavovima Marxa i Engelsa u revoluciji 1848/49. postoji obimna literatura, ona dobrim dijelom nije znanstvenog karak-

tera, te je autor ovim radom dao vrijedan prilog izučavanju te problematike. Autor se također osvrnuo i na stav pojedinih zlonamjernih kritičara Marxa i Engelsa i iz redova buržoaskih teoretičara i desnih socijalista. Usprkos ozbiljnom i detaljnom pristupu obradi te problematike, autoru bi se moglo zamjeriti to što je vrlo bljedo prikazao stav Marxa i Engelsa o držanju Južnih Slavena u revoluciji.

Od priloga iz historije međunarodnog radničkog pokreta do godine 1918. zanimljivi su i ovi radovi: Novice Vojinovića »Nastanak i razvoj sovjeta radničkih deputata u Rusiji 1905. godine« (br. 3, 1966, 103—151), Save Živanova »Socijalno-političke koncepcije ruskih anarhosindikalista« (br. 4, 1967, 50—82) i Dušana Lukača »Lenjinove koncepcije u rešavanju nacionalnog pitanja« (br. 4, 1967, 123—157).

Lukač je u svom radu istakao kako je veliko značenje Vladimir Ilič Lenjin pridavao pravilnom rješavanju nacionalnog pitanja u socijalizmu. Iznosi impozantan broj (oko 70) studija, rasprava, članaka i pisama u kojima Lenjin posebno obrađuje nacionalno pitanje.

O problemima između dva rata iz historije radničkog pokreta u Jugoslaviji pisali su Toma Milenković (br. 4, 1967, 1—57), Ahmed Nazečić (br. 1, 1964, 235—277), Petar Kozić (br. 4, 1967, 159—177), te Ubavka Vujošević i Dragica Lazarević (br. 4, 1967, str. 179—298).

Toma Milenković prikazao je djelatnost Jugoslavenske komunističke frakcije Međunarodne socijalističke federacije u Budimpešti godine 1919. i njezin utjecaj na razvoj radničkog pokreta u Vojvodini. U uvodnom dijelu rada autor napominje da je velik dio arhivske građe uništen, što predstavlja poteškoću za istraživača te problematike. Tu prvenstveno misli na prepisku komunista u Vojvodini i Mađarskoj. Autor se služio pri radu uglavnom policijskim istražnim materijalom, nastalim nakon sloma Mađarske Sovjetske Republike i memoarskom građom od koje posebno naglašava sjećanja Gyule Hajdna »Harcban az elnyomók és megszállók ellen«, Pecs, 1957, koji je igrao istaknutu ulogu u tadašnjim događajima i bio direktno angažiran na održavanju veza između jugoslavenskih i mađarskih komunista.

Ahmed Nazečić prikazao je situaciju u Rusiji godine 1921, te međunarodnu akciju i aktivnost jugoslavenskih odbora za pomoć gladnima u Rusiji.

Analizirajući radove Filipa Filipovića, Petar Kozić je ustanovio da je Filipović s određenim znanjem osnovnih marksističkih postavki izgrađivao svoju vlastitu teoretsku platformu, koje se držao i u svojim sociološkim i političkim razmatranjima, počev od najopćijih teoretskih problema pa sve do pojedinih pitanja društveno-političke prakse.

Zajednički rad Ubavke Vujošević i Dragice Lazarević sadrži interesantne podatke o životu i radu Moše Pijade. Iako se autorice u naslovu ograđuju, smatrajući svoj rad samo prilogom za izradu neke kasnije biografije, moramo istaknuti da su uspjele gotovo u cjelini obuhvatiti publicističku i prevodilačku djelatnost Moše Pijade u periodu između dva rata.

Na historiju međunarodnoga radničkog pokreta između dva rata odnose se i radovi Putnika Dajića (br. 1, 1964, 79—136) i Save Živanova (br. 3, 1966, 153—198) o sindikalnom pokretu u prvim godinama Sovjetske Rusije, Vladana Pantića o karakteru novembarske revolucije u Njemačkoj 1918/19. godine (br. 1, 1964, 137—196), Vere Mujbegović o Prvom kongresu Komunističke internacionale i Komunističkoj partiji Njemačke (br. 1, 1964, 197—222), Radoslava

Ratkovića o shvaćanjima austromarksističkih teoretičara između dva rata (br. 1, 1964, 223—234), Marka Kozmana o formiranju rukovodeće grupe Komunističke partije Italije 1923/24. godine (br. 3, 1966, 199—216) i Ali Hadrija o stvaranju Komunističke partije Albanije (br. 3, 1966, 217—258).

U rubrici »Rasprave i članci« na problematiku perioda 1941—1945. odnosi se samo rad Ištvana Pintera o antihitlerovskom pokretu otpora u Mađarskoj (br. 4, 1967, 299—328), a o razvoju suvremene socijalističke misli i poslijeratne borbe za socijalizam imamo svega dva rada (*M. Janković*, Strukturalne reforme u koncepciji revolucije Komunističke partije Italije, br. 3, 1966, 259—302 i *Z. Prikлмајer-Tomanović*, Prilog diskusiji o diktaturi proletarijata i demokratiji u komunističkom pokretu zapadnoevropskih zemalja, br. 3, 1966, 303—325).

U rubriku »Saopštenja« uvršteni su manji radovi, koji bi po svom karakteru trebali poticati na šire izučavanje određene historijske problematike. To se jedino potpuno ne odnosi na prvi broj *Priloga za istoriju socijalizma*, koji u rubrici »Saopštenja i informacije« donosi izvještaj sa svečane zajedničke sjednice Savjeta Instituta za izučavanje radničkog pokreta i Savjeta Instituta društvenih nauka, održane 13. ožujka 1963. godine u Beogradu u povodu 145-godišnjice rođenja i 80-godišnjice smrti Karla Marxa i izvještaj sa sjednice suradnika Instituta za izučavanje radničkog pokreta, Instituta društvenih nauka, Vojnoistorijskog instituta, Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Zavoda za izučavanje radničkog pokreta SRS i Visoke škole političkih nauka, održane 1. srpnja 1963. godine u povodu 85-godišnjice rođenja Filipa Filipovića, i informacije o radu Instituta za historiju partije pri Centralnom komitetu Poljske ujedinjene radničke partije, Međunarodnog instituta socijalne historije u Amsterdamu i Arhiva za radnički pokret u Stockholmu.

Iz perioda do godine 1918, u rubrici »Saopštenja« imamo rad Ivana Kovačevića »Pokušaj osnivanja anarhističko-komunističke kolonije u Duboviku kod Slavonskog Broda (1909. i 1910)« (br. 3, 1966, 339—346) i Dušana Kermaunera »O stanju istoriografije socijaldemokratskog perioda u Sloveniji« (br. 4, 1967, 329—338).

Problematika između dva rata zastupljena je također s dva priloga: Slavoljuba Cvetkovića »O odnosima SKOJ-a i KPJ u periodu od 1919. do 1928. godine« (br. 3, 1966, 327—338) i Nadežde Jovanović »Ko je M. Moravac? — Prilog proučavaju života i rada Filipa Filipovića« (br. 3, 1966, 347—353).

U rubrici »Dokumenti i sećanja« Ubavka Vujošević izabrala je i priredila za štampu dio korespondencije Filipa Filipovića i Dimitrija Tucovića u periodu od 1902—1913. godine (br. 1, 1964, 279—306) i kratku autobiografiju Filipa Filipovića, koju je napisao uz molbu za prijem u Svesavezno društvo starih boljševika od 1. VI 1934. godine (br. 3, 1966, 355—389).

Iz te korespondencije objavljeno je trinaest pisama, i to dio prepiske između F. Filipovića i D. Tucovića, F. Filipovića sa svojom rodbinom i D. Tucovića s jugoslavenskim i evropskim socijalistima. Pisma omogućuju čitaocu da bar djelomično dobije uvid u revolucionarnu djelatnost Filipa Filipovića i Dimitrija Tucovića.

Uz autobiografiju Filipa Filipovića objavljene su i preporuke istaknutih partijskih radnika — starih boljševika, izvod iz zapisnika sjednice Politsekretarijata IK KI od 9. lipnja 1933, mandat IK KI, pismo Društva starih boljševika F. Filipoviću od 2. studenog 1934, i uvjerenje izdano od predstavnika KPJ od 27. siječnja 1933. godine.

Objavljeni dokumenti donose nove, dosad nepoznate podatke o revolucionarnoj djelatnosti Filipa Filipovića. Sva ta građa deponirana je u arhivskom fondu Svesaveznog društva starih boljševika u Centralnom partijskom arhivu Instituta marksizma i lenjinizma pri CK KPSS u Moskvi. Ubavka Vujošević napisala je uz tekst objavljene građe veći broj bilježaka, a objavljeni su i faksimili pojedinih dijelova građe, što povećava vrijednost teksta.

Ljubica Radulaški priredila je za štampu autobiografiju Augusta Cesarca (Antona Manna), koju je A. Cesarec napisao na ruskom jeziku svibnja godine 1936. u Moskvi (br. 3, 1966, 377—389). Uz autobiografiju je objavljeno i sjećanje Rodoljuba Čolakovića na susret s Augustom Cesarcom u proljeće godine 1935. u Moskvi (str. 391—397).

U istoj je rubrici Putnik Dajić objavio nekoliko dokumenata o Borivoju Agatanoviću, jednom od istaknutih vojnih rukovodilaca — »internacionalista« u periodu građanskog rata i borbi protiv strane vojne intervencije u Rusiji (br. 4, 1967, 441—446), Danilo Kecić četiri proglaša SKOJ-a iz 1920. i 1921. godine (br. 4, 1967, 447—467) i Stevan Belić svoja sjećanja iz građanskog rata u Španjolskoj (br. 1, 1964, 307—335).

»Osvrti i prikazi« predstavljaju značajnu rubriku u *Prilozima za istoriju socijalizma*. Važno je napomenuti da ta rubrika pokazuje sve više tendenciju razvoja. U prva tri broja rubrika »Osvrti i prikazi« obuhvaća, uz prikaze raznih publikacija, podatke o nekim naučnim skupovima i informacije na kojem se stupnju nalazi izučavanje određene historijske problematike u historiografiji. U četvrtom i petom broju javljaju se samostalne rubrike »Osvrti«, »Prikazi« i »Naučni skupovi«.

U rubrici »Bibliografija« Milan Vesović je objelodanio dva bibliografska priloga, koji obuhvaćaju tekuća jugoslavenska izdanja knjiga i brošura o radničkom pokretu u 1965. i 1966. godini (br. 3, 1966, 469—510 i br. 4, 1967, 671—719). Dva broja *Priloga za istoriju socijalizma* prigodnog su karaktera. Broj 2 1965. posvećen je proslavi stogodišnjice osnivanja Prve internacionale, a broj 5, 1968, proslavi pedesetogodišnjice oktobarske revolucije.

Dragutin Leković se u svom radu (str. 29—81), dijelu opsežne studije, koju je autor, kako se kaže u napomeni, »posvetio problematici Prve internacionale«, osvrnuo na neke dosadašnje stavove prema kojima se Prva internacionala pretežno smatra izrazom međunarodne solidarnosti radničke klase raznih zemalja i rezultatom kontakata i akcija istaknutih predstavnika radničkog pokreta. Kako se svi ti stavovi svode na to da je Prva internacionala samo rezultat dotadašnje aktivnosti međunarodnog proletarijata, Leković je pokušao svojim radom prikazati Prvu internacionalu kao »novi kvalitet« u postojanju i djelovanju radničkog pokreta. Prema konstataciji autora, djelatnost Prve internacionale dosad je, uglavnom, obrađivana u okviru socijalne historije i historije međunarodnog radničkog pokreta, kao njegova organizirana snaga, a izučavana je malo ili gotovo nikako u odnosu na socijalno-političku teoriju i ideologiju toga pokreta. Leković napominje da je taj nedostatak došao do izražaja i u najnovijim proučavanjima Prve internacionale vezanim za proslavu stogodišnjice. Provjerivši obimnu literaturu i stranu i domaću, Leković nije pronašao ni jednu od mnogobrojnih publikacija, posvećenih Prvoj internacionali, koja bi o njoj raspravljale sa stanovišta njezinog utjecaja na razvoj socijalno-političkih ideja i njezinog značenja za razvoj teoretske misli i socijalističke ideologije.

Marijan Britovšek (str. 83—157) osvrnuo se na stav Prve internacionale prema vojnom pitanju i nacionalnooslobodilačkim pokretima u Irskoj i Poljskoj. Govoreći o diskusijama o vojnom pitanju na zasjedanjima Generalnog vijeća i kongresima Prve internacionale, autor je istakao koncepcije Karla Marxa i Friedricha Engelsa. Pitanje vojske nalazilo se u centru pažnje Prve internacionale već od njezina prvog kongresa u Ženevi. Na tom kongresu, osnova za diskusiju bila je rezolucija Karla Marxa, iznesena u »Instrukcijama delegatima Privremenog centralnog vijeća za pojedina pitanja« u kojoj se Marx, ugledajući se u organizaciju francuskih revolucionarnih armija iz vremena jakobinske diktature u vrijeme buržoasko-demokratske revolucije u Francuskoj godine 1793, zalagao za ukidanje stalne vojske i osnivanje narodnih armija, smatrajući da jedino tako narodi mogu obraniti svoj suverenitet. To je pitanje, kao što i autor pravilno uočava, naročito aktualizirala mogućnost francusko-ruskog napada na Prusku. M. Britovšek, govoreći o stavovima Marxa i Engelsa u vojnim pitanjima, polazi prvenstveno od ocjene Marxa, koliko neki međudržavni spor ili rat šteti ili koristi međunarodnom radničkom pokretu. Autor, kao primjer tih ocjena, navodi pruski rat koji Marx i Engels oštro osuđuju tek onda kad se iz defenzivnog pretvara u agresivan.

Govoreći o stavovima Marxa i Engelsa u pogledu nacionalnooslobodilačkog i kolonijalnog pitanja, Marijan Britovšek uzima za primjer oslobodilačke pokrete u Irskoj i Poljskoj. Autor — obrazlažući koncepcije Marxa i Engelsa, prema kojima je pomoć tim pokretima bezuvjetna dužnost zapadnoevropskih demokrata i međunarodnog proletarijata — iznosi i njihove stavove o rješavanju nacionalnog pitanja, iako je ono u tom trenutku bilo dio buržoasko-demokratske revolucije, ali je otvaralo radnim masama perspektive za socijalistički preobražaj društva, pa je prema tome bila dužnost proletarijata ugnjetačke nacije, u ovom slučaju Engleske i Rusije, da pomaže oslobodilačke pokrete ugnjetenih naroda.

U rubrici »Rasprave i članci« pisali su još: Henryk Katz o narodnom ustanku u Poljskoj godine 1863. i njegovu utjecaju na uspostavljanje i učvršćivanje međunarodnih veza proletarijata (str. 1—28), Vitomir Vuletić o Svetozaru Markoviću i njegovim vezama s Prvom internacionalom (str. 159—179), Maurice Dommanget o blankistima u Prvoj internacionali (str. 181—189), Ivan Kovačević o djelatnosti tajnog kluba stranih socijalista u Beogradu 80-tih godina XIX st. (str. 191—200) i Zdravko Kučinar o Mozesu Hessu i njegovu odnosu prema Marxu (str. 201—273).

U rubrici »Saopštenja« pisali su: Maurice Moissonnier o akciji Bakunjina u lionskoj sekciji Prve internacionale (str. 369—382) i Milena Gecić o socijalističkom listu *Radenik* u Srbiji i njegovom odnosu prema Prvoj internacionali (str. 383—392).

U rubrici »Dokumenti i sećanja« objavljen je dio interviewa što ga je dao Karl Marx R. Lendoru, londonskom dopisniku njujorškog lista *The World* u Londonu 3. srpnja 1871. godine (str. 275—280). Pero Damjanović i Dragić Kačarević priredili su za štampu »Socijalistički program«, objavljen u listu *Radenik* od 17. travnja 1871, i dvanaest dosad neobjavljenih pisama Svetozara Markovića iz razdoblja od 1872—1875. godine (str. 303—369). Autori su u opširnom uvodnom dijelu prikazali djelatnost Svetozara Markovića, a u većem broju bilježaka dali uz dokumente korisna obavještenja. U ovoj je rubrici objavljen i rukopis Herberta Steinera, dokumentacionog karaktera, u

kojem autor prikazuje veze Prve internacionale s radničkim pokretom u Austriji u razdoblju 1868—1872. godine (str. 281—301).

U rubrici »Osvrti i prikazi« Slobodan Došen dao je informaciju o proslavama i naučnim skupovima u pojedinim zemljama u povodu stogodišnjice osnivanja Prve internacionale, Jovan Dubovac prikazao je rad naučnog skupa: »Srpska socijaldemokratska partija« u studenom 1964. godine u Beogradu, a Ljubiša Mojsić dao je prikaz knjige čehoslovačkog historičara Vladimira Kašika »Istorija Prve internacionale«, koja je izašla u Pragu godine 1965.

U rubrici »Bibliografija« Slobodan Došen objavio je bibliografiju radova o Prvoj internacionali. Bibliografske jedinice složene su po abecednom redu bez ikakve druge klasifikacije.

Peti broj *Priloga za istoriju socijalizma* redakcija je u cjelini posvetila proslavi pedesetogodišnjice oktobarske revolucije.

Većina objavljenih radova predstavlja referate ili saopćenja naučnih radnika Jugoslavije na naučnom skupu »Međunarodni značaj velike oktobarske socijalističke revolucije« u Moskvi, ožujka 1967. godine. S toga skupa objavljeni su i radovi sovjetskih autora Manuseviča (str. 319—346) i Minca (str. 347—387). Uz uobičajene priloge u ostalim rubrikama, objavljeno je i nekoliko radova posebno napisanih za taj broj zbornika.

U rubrici »Rasprave i članci« istaknuto mjesto zauzima rad Sergija Dimitrijeviča »Velika oktobarska socijalistička revolucija i razvitak klasne borbe i revolucionarnog pokreta na jugoslavenskim teritorijama u toku prvog svjetskog imperijalističkog rata i u novostvorenoj zajedničkoj jugoslavenskoj državi« (str. 1—118), koji govori o oktobarskoj revoluciji, njezinoj politici i pobjedi i utjecaju na najnoviju historiju jugoslavenskih naroda. Polazeći od toga da je cjelokupni razvoj klasne borbe i revolucionarnog pokreta u jugoslavenskim zemljama pred kraj prvog svjetskog rata i neposredno nakon njegova završetka bio pod izravnim utjecajem oktobarske revolucije i revolucionarnog vrenja u centralnoj Evropi, Dimitrijevič je konstatirao da se taj utjecaj naročito očitovala u političkoj polarizaciji u radničkim partijama i organizacijama, te u procesu pretvaranja socijaldemokratskih partija u ujedinjenu radničku partiju i u njenom daljnjem revolucionarnom preobražaju. Autor dalje konstatira da proces usvajanja ideja oktobarske revolucije završava u vrijeme Vukovarskog kongresa. U kasnijem razvoju Komunističke partije Jugoslavije, prema S. Dimitrijeviću, u prvi plan izbija njezino vlastito iskustvo i »[...] stvaralačka primena marksizma-lenjinizma u odnosu na sagledavanje i ovladavanje situacije koju je društveno-ekonomski i politički razvitak stvarao [...]« (str. 108).

U radu »Oktobarska revolucija i radničko učestvovanje u upravljanju proizvodnjom« (str. 119—213) Sava Živanov ističe da je oslobođenje radničke klase, započeto oktobarskom revolucijom, pokazalo tendenciju da se ne ispolji samo na političkom polju, nego i u upravljanju proizvodnjom. Mijenjanje društvenih odnosa bilo je brže nego što ga je predvidjelo rukovodstvo Bolševičke partije koje je, zalažući se za osvajanje političke vlasti, gotovo potpuno zanemarilo probleme buduće organizacije socijalističkog društva, te je prema tome razvoj oblika radničkog sudjelovanja u organizaciji proizvodnje, prema S. Živanovu, više rezultat spontanog nego svjesnog razvoja, tj. radničku su klasu više vodile okolnosti nego idejne snage u njoj. Eksproprijacija industrijskih poduzeća neminovno je dovela ne samo do promjene vlasnika poduzeća nego i do novog karaktera upravljanja tim poduzećima. Polazeći od teze da je u znatnim dijelovima radničke klase Sovjetske Rusije ovladala želja da

radničko upravljanje proizvodnjom postane trajna osnova sovjetskoga privrednog sistema, S. Živanov je konstatirao da bi ti pokušaji ostvarenja socijalističkog društvenog uređenja s obzirom na konkretne uvjete predstavljali »[...] ne samo revolucionarno-romantičarski zanos i naivno-utopističku pretpostavku da se socijalizam može 'uvesti', nego i svojevrsno nasilje nad stvarnošću [...]« (str. 210). Sava Živanov ističe da su veličina i značenje Lenjinovo bili baš u tome što je shvatio da se brojni problemi prethodnog razvitka ne mogu riješiti neposrednim upravljanjem cijele klase, nego u ime klase upravljanjem njezinih predstavnika — partije i države — što se već u toku građanskog rata počelo primjenjivati u praksi, a nakon završetka rata konstituiran je sistem državnoga centralističkog upravljanja, koje se u poduzećima zasnivalo na individualnom upravljanju postavljenog direktora.

U rubrici »Rasprave i članci« još su i radovi: Novice Vojinovića koji piše o taktici boljševika u Rusiji (str. 215—236), Nikole Popovića o aktivnosti Jugoslavenske komunističke grupe unutar Federacije inostranih grupa RKP(b) u razdoblju 1918—1921. (str. 237—318), već spomenuti radovi Manusevića i Minca i zajednički rad Zelenjina i Sumarokove u kojem se iznose podaci o Aleksi Dundiću (str. 389—415).

U rubrici »Saopštenja« objavljena su saopćenja Nikole Petrovića (str. 417—430), Ivana Kartadžieva (str. 431—444), Ivana Babića (str. 445—458), Borisa Zihlerla (str. 459—468), Pere Damjanovića (str. 469—487) i Dimitrija Vujovića (str. 489—514) na naučnom skupu »Međunarodni značaj oktobarske socijalističke revolucije«, ožujka 1967. u Moskvi, i saopćenje Slavoljuba Cvetkovića (str. 515—527) na naučnom skupu »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije« 24. do 28. listopada 1967. godine u Kotoru.

U rubrici »Dokumenti i građa« Bogdan Krizman je objavio bilješku poručnika bojnog broda Velimira Budisavljevića u vrijeme ustanka mornara u Boki Kotorskoj (1. do 3. veljače 1918). Bilješka je objavljena na njemačkom jeziku i u hrvatsko-srpskom prijevodu (str. 529—537). Ubavka Vujošević objavila je nekoliko pisama Ilije Milkića, istaknutog člana Jugoslavenske grupe RKP(b), Vladimiru Iliću Lenjinu i Komunističkoj internacionali (str. 539—578). Putnik Dajić je objelodanio memoare Filipa Kumbatovića, učesnika oktobarske revolucije (str. 579—599) i neke biografske podatke o Andriji Stojanoviću — komesaru Lenskog okruga (str. 599—609); Vasilije Ivanovič Ananjev kratku biografiju učesnika oktobarske revolucije Mihaila Grbanova (str. 593—598); a Danilo Kecić dvije sudske presude pelagičevcima i to: 1. presudu Okružnog suda u Novom Sadu od 23. studenog 1919; 2. presudu Apelacionog suda u Novom Sadu od 30. srpnja 1920. godine (str. 611—633).

U rubrici »Naučni skupovi« nalazimo informacije o naučnim skupovima u SFRJ u povodu proslave pedesetogodišnjice oktobarske revolucije. Rubrika »Prikazi« sadrži nekoliko prikaza publikacija u povodu pedesetogodišnjice oktobarske revolucije, a u rubrici »Bibliografija« objelodanjena je bibliografija literature o oktobarskoj revoluciji u SFRJ od 1945—1966. godine.

Na kraju možemo konstatirati da su *Prilozi za istoriju socijalizma* gotovo potpuno izvršili svoj osnovni zadatak — objavljivanje radova iz historije međunarodnog radničkog pokreta i o njegovu utjecaju na radnički pokret u jugoslavenskim zemljama i tako dokazali opravdanost odluke Instituta za izučavanje radničkog pokreta o pokretanju takve periodičke publikacije.

Slobodan Žarić